

Bíró Béla AGONIZMUS ÉS ANTAGONIZMUS

Mint egyetemi oktató már az indító fejezetet is nagyon a magaménak érzem: „Idehaza és a nagyvilágban – írja Tallár Ferenc – a humán- és a társadalomtudományok művelői, a tudás fellegvárát jelentő egyetemek oktatói – köztük magam is – már jó ideje egybehangzóan és folyamatosan ugyanarról panaszkodnak: az új generáció döbbenetesen tudatlan, de még ennél is döbbenetesebb, hogy mennyire nem törekszik tudásra, mennyire ódzkodik a kitarató és elmélyült munkától, sőt egyszerűen a gondolkodástól. [...] De a fenti panasz, s a panaszban hangzó számonkérés talán olyan tudás- és értékközösséget feltételez oktató és hallgató kapcsolatában, amire, könnyen lehet, ma nem lenne szabad hivatkoznunk. Nem normatív, hanem empirikus értelemben. Időközben ugyanis talán megváltozott *maga a tudás*, a tudás mibenléte és szerkezete, s vele persze a *tudás szubjektuma* is.

Meghalt a király, éljen a király? A folyamat azért ennél ellentmondásosabb. Nem arra gondolok, hogy a veszteségek mellett vannak nyereségek is. Nem hiszem, hogy az ilyenkor ajánlott ‘józan méricskéléssel’, a nyereségek és a veszteségek gondos könyvelésével közelebb jutunk a folyamat *lényegéhez*. Azt kellene megérteni, hogy mi is folyik itt. Ami persze – s ezt jó lesz mindjárt az elején leszögezni – a süllyedő félben lévő metafizikai kultúra felől érkező kérdésfelvetés. [...]

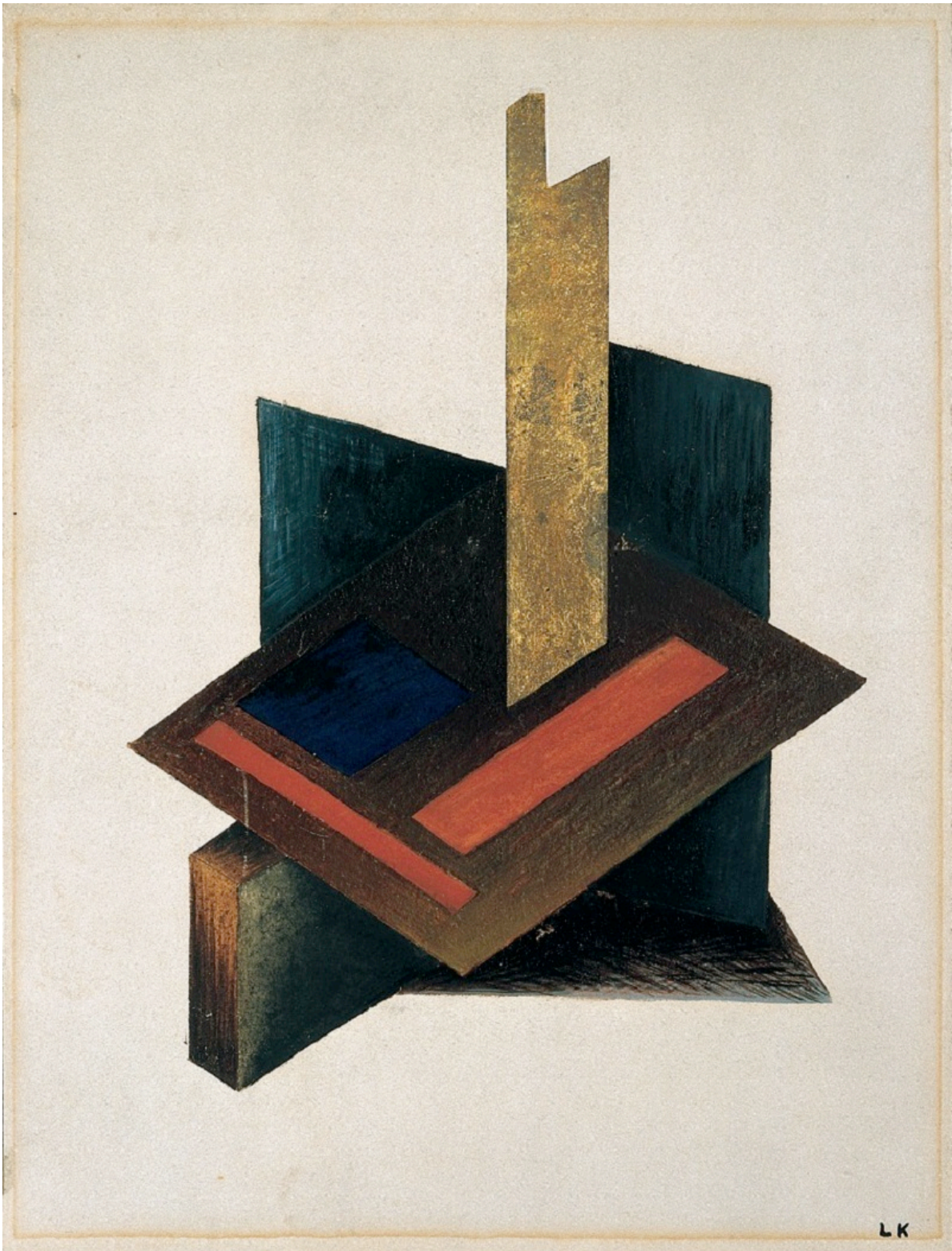
utat járunk be

A dekonstrukció vagy a posztmodern azért lehet sikeres köztünk (a mi fejünkben), mert a megszilárdult kánonok, a Nagy Elbeszélések, a metafizika alóli felszabadulás elméletei voltak. Bár negatív módon, de mégiscsak a metafizikáról, azaz az értékek hierarchiájáról szóltak és a történelem körül keringtek. Ám, ha a dekonstrukció gondolata győzedelmeskedik, egyúttal el is némul. Hallgatása maga a győzelem. Dekonstruálni ugyanis azt jelenti: nem *végiggondolni*, nem *lezárni* egy gondolatot, hanem megnyitni az elágazások, a semmire nem kötelező variációk végtelenbe vesző terét. Ha végiggondolunk valamit, utat járunk be, az elejétől a végéig, ahol a gondolat lekerekedik, és már zárt értelmi egészként áll velünk *szemben*. Rögzítve van ott kint, a kultúra kanonizált világában.

De miért volna föltétlenül érték, hogy lezártunk, befejeztünk, s ezzel tárgyiasítottunk valamit, hogy magunkról leválasztva hozunk létre egy gondolatot vagy művet, azaz egy kultúra áruszállítóivá válunk? Nem lehetne csak úgy kószálni, to browse, ráhagyatkozni a folyamatra? Nem szembe szállni vele, hanem benne lenni, sodortatni magunkat a hullámaival? Azaz: nem lehetne csak úgy *szörfölni*?”

Tallár Ferenc diagnózisa engem is évek óta foglalkoztat – annyira kíméletlen, hogy én talán ki sem mertem volna mondani. Még akkor sem, ha eltérő aspektusokban ugyan, de – a szintén egyetemi oktatóként is tevékeny – Spiró György szorongásaival is egybevág (lásd a *Mit ír az ember, ha magyar* című esszékötet 1996-os keltezésű írását, a *Betű* címűt...)

Erdélyiségemből fakadóan bizonyos dolgokat még borúsabban is láthatok, hiszen azok a jelenségek, amelyekről ők írnak, nálunk rövid távon is a kisebbségi létet fenyegetik. A kontrollmechanizmusok (államvizsga, mesteri fokozat, doktorátus) lazasága miatt a hallgatók jó ideje egyetemeken oktatnak, folyóiratok irodalmi rovatait szerkesztik, újságot írnak. Ráadásul gáttalanul áradhat a Christopher Lasch által még a múlt században, de máig érvényes precizitással leírt nárcizmus (lásd *Az önimádat társadalma*, Európa Könyvkiadó, Budapest, 1996).

Kassák Lajos: Architektúra

Vannak szerzők, akik életük legintimebb, senki másra nem tartozó, s legtöbbször merőben véletlenszerű történéseit osztják meg olvasóikkal-hallgatóikkal. A tényanyag gyakorta sokkolóan jelentéktelen, igaz, még ezekből is adódhatnak következtetések, de nem adódhatnak, mert az (írott vagy hangzó) szöveg nem végiggondolni szeretne valamit, hanem a szerző személyiségének fontosságát, illetve (az önróniától is megtisztított) nagyszerűségét, azaz a lemeztelenített nárcizmust hivatott megjeleníteni.

Nem teljesítmények eredményeként lesz valaki sztár. Különféle – határon túli meg inneni – divatokkal azonosulások révén (vagy ami még derekabb, azok ellenében) állítják elő és tartják karban önmagukat. A megjelenített történések attól válnak nem jelentéssé, hanem jelentéssé, hogy *velük* történnek meg.

velem történik

A véletlen így válik szükségszerűvé. Ami velem történik, fontos, mert velem történik. Merthogy Én vagyok az, aki látványosan sodródik az általam (itt is, ott is Nyugatról, illetve nyugatabbról) importált árral. Azaz én vagyok az Ár. Én vagyok a Mi (ami egyébként nem is létezik). Legyetek ti is Én. És akkor korszerűek lehettek!

Sajnos – állapíthattam meg –, ma már a mi (Lucian Blaga által még mioritikusnak vélt) erdélyi (hullám)hegyeinken is lehet – csak úgy – szörfölgetni.

De nyilvánvaló, hogy a publicisztikai hangvétel dacára nem hangulatjelentést vagy zsörtölődést kapunk a világ visszásságai miatt. A kötet jól érzékelhetően eltérő időpontokban, sőt talán kontextusokban született írásaiból a kortárs magyar kultúra egyik legnagyobb szabású világtérképezési kísérlete bontakozik ki. Tallár szövege formailag is átütő erejű cáfolata annak a szellemi áramlatnak, melyet tartalmilag vitat. Az emberi tudás (szinte) minden területén jártas, olvasottsága és széleskörű érdeklődése lenyűgöző. Az olvasóban azt a (lehetetlensége ellenére is) határozott benyomást kelti, hogy gyakorlatilag mindent olvasott, ami arra méltó lehetne. S olvasmányai egyetlen következetesen végiggondolt, a jövőre is nyitott látomássá állnak össze.

A könyv négy nagy fejezetében a mai létállapot pontos (és bizonyosan nem csupán annak tűnő) diagnózisát nyújtja. A lényeg (továbbra is jobbra idézetek formájában) viszonylag röviden összefoglalható. Az első látásra legmeghökkenőbb megállapítás, hogy a kapitalizmusnak (a Tőkének) nem csupán a szakszervezeti ellenállást sikerült letörnie, hanem a 68-as diáklázongások során a művészet felől érkező ellenállást is maradéktalanul magába olvasztotta, és máig felhasználja. Egyre többen figyelnek föl rá (de hozzánk jellemző módon ez az információ nem igazán jut el), hogy alig érzékelhető feszültség a sokkolóan új művészet és a sokkhatásnak kitett társadalom között. Hiszen „miként a művészet, a Tőke sem létezhet anélkül, hogy ne szentségtelenítene meg, ne forradalmasítana mindent maga körül, hogy ne bomlasztaná fel a maga alkotta törvényeket is. A folytonos megújulásra ítélt művészethez hasonlóan a Tőke is abból nyeri dinamikáját, hogy a kritika minden formáját képes önmagába építeni.” Azaz „a kreatív, termelő tőke és a kreatív kulturális tőke közti testvérharc családi békével ért véget.” „A kapitalizmus és a kultúra, a művészet és a technológia antagonizmusa eltűnik a kreatív gazdaságban ugyanúgy, ahogy a polgári társadalom és a szubkultúra antagonizmusa eltűnik az új kreatív osztályban”, azaz Hollywood és a Szilícium-völgy szövetségében. Így születik meg „a posztmodern jóllakott, cinikus szellemtelensége”, s lép „a kontroll (azaz a hatalom ellenőrzésének helyébe – B. B.) az önkontroll”. A „piac szabadsága és az egyéniség szabadsága” közé, a 1968-as forrongások „eredményeinek” integrálása következtében egyenlőségjel kerül. Az eredmény: „a személyiség elbizonytalanodása, a politikai szféra semlegesítése, az állam nagyvállalattá való átalakulása, a köz és magán-szféra egymásba csúszása”, s végül az atomizálódás, mely a társadalmat a Tőke törekvéseivel szemben teljességgel védtelenné teszi, a 99 százalékot kiszolgáltatja az Tőkét birtokló 1 százaléknak.

Kassák Lajos: Fekete krétakőr

„A felvilágosodás által felszabadított individuuum mindjárt alá is vették az instrumentális racionalitás uralmának, amely megfosztja individualitásától és sajátos minőségétől. [...] Így a ‘felvilágosodás számára látszattá lesz minden, ami nem oldódik fel a számokban, végső fokon az egyben.’ Ez pedig ‘az istenek és a minőségek szétzúzásához, többek között az emberi minőség szétzúzásához vezet’” [A közbevetett idézetek Horkheimer-Adorno: *A felvilágosodás dialektikája* című

paradox igény

Az elemzés a szellemi élet szinte minden szféráját érinti, és mindig a leglényegesebb vonatkozásokra tapint. Egyetlen hiányérzetünk támadhat: a természettudományos perspektíva kimarad. Hiszen a dolgok gyökerénél nyilvánvalóan a természettudományok uralta modern tudományosság, főként a fizika és a biológia diadalmenete áll. Newton híres mondata a „Hypotheses non fingo” [nem alkotok hipotéziseket] mindenféle metafizika szétverésének nyitánya. Az emberi szellem végleges földre szállása. Az abszolút bizonyosság e mondatban kifejeződő paradox igénye és a tapasztalati igazolhatóság mára meglehetősen ingataggá vált feltevése vezetett el, a tudomány mindenhatóságának közjátékát követően (lásd a biológus Ernst Haeckel *Die Welträtsel, A világrejtelny* című, épp 1900-ban megjelent, s önmagát monista filozófiaként prezentáló munkáját) mindenféle lezártág, teljesség elutasításához, azaz a posztmodernhez. A posztmodern legfontosabb alaptételei ugyanis a Newtont is meghaladó természettudományos forradalom továbbra is „kétségbevonhatatlan” eredményeinek (a darwinizmusnak, a termodinamikának, a relativitáselméletnek, a kvantumfizikának) alaposan félreértett és eredeti kontextusukból kiforgatott „esztétizálásán” alapultak. A visszaélések ellen maguk a természettudósok lázadtak fel elsőként. (Lásd A. Sokal és J. Bricmont: *Intellektuális imposztorok – Posztmodern értelmiségiek visszaélése a tudománnyal* című munkáját.) Az olvasó – e folyamattól egyáltalán nem független – szöveg-funkciójává alakítása nyitotta meg az utat az értelmezések végtelen és lezárhatatlan áradata előtt. Így születhetett meg „a diakrón és a szinkron tengely kettősségének elutasítása, a véletlenné lefokozott pillanat, a *most*”. A „végiggondolhatatlanná vált végiggondolandó” egyfajta „individuumok nélküli individualizmus” gyanánt magát a személyiséget, azaz „a sajátjaként egyben tartott szerepeinek és viszonyrendszereinek tulajdonosaként” definiált oszthatatlant, az individuumot számolta fel.

Mindennek alapja a kultúra paradox, mert a posztmodern művészetre alapozott felszámolása, azaz a kultúra alapvető sajátságainak: a „különbségtételnek”, az „értéktételezésnek”, a „rögzítésnek”, az „önmagára záruló műnek”, az „önazonosságára lelt individuumnak”, az „elejétől a végéig futó történetnek” és a „végiggondolt gondolatnak” az eltökélt és módszeres kiiktatása. A könyv tehát mindvégig a kultúra, más szóval a kultúra által szervezett társadalom eltűnéséről szól, hiszen „amitől az áramlások terében a projekt-rend – méghozzá az új antiesszencialista, relációs ontológiák módszertani segítségével – elsősorban megszabadulni igyekezett, az nem a hatalom volt, hanem minden szolidaritás-viszony alapfeltétele, a társadalom.”

Tallár megfogalmazásában a „felszabadítás így válik alávetéssé”, „a társadalmi státusz pusztá szerződésé”, mely az önkéntesség jegyében nem felszámolja, pusztán hatékonyabbá bűvöli a kiszolgáltatottságot.

Kassák Lajos: Képarchitektúra

„A feladat korábban a magánautonómia védelme volt a közsféra előretörésével szemben. Ma a feladat az eltűnőben lévő közsféra védelme.” Időközben ugyanis az egyéni szabadság helyébe a vállalkozás szabadsága, azaz a Tőzsde, a politikai hatalom helyébe pedig a pénz lépett. „A neoliberális berendezkedés nagy váltópártjai az ellentétek lehetőségét is kizáró ‘közeget’ megcélozva, csak kicsit átfestett zászlók alatt, csak kicsit módosított tálalásban mindig ugyanazt mondják, tudniillik, hogy nincs más alternatíva, mint amit a piac törvényei diktálnak.” Így aztán „talajukat vesztik az érdekek mentén szerveződő konszenzus (és igazság) helyett kompromisszumokat kereső plurális pártdemokráciák is”. „A nem tudni, miért” liberális demokrácia crouch-i „posztdemokráciává” és „posztpolitikává” fajul.

versenyt jelent

De Tallár nem marad meg az – ismétlem: imponáló következetességgel és leegyszerűsítésektől mentes

áttekinthetőséggel tető alá hozott – diagnózisnál. Az orvoslás lehetőségeit is megpróbálja feltárni. Carl Schmittnek és követőinek, illetve értelmezőinek nyomán így jut el a demokrácia újraértelmezésének egyfajta poszt-posztmodern igényéig. Minden baloldali vonzalma ellenére is fenntartások nélkül elismeri, hogy „amíg a nemzeti különbség az egyetemes emberi történelem Nagy Elbeszélésébe illeszkedett, a nemzetek viszonya lehetett agonális, de bizonyosan nem volt antagonisztikus. Ezeket az utóbbi – az adott összefüggésrendszerben Chantal Mouffe által felújított – fogalmakat azonban nem definiálja. Igaz, az agon az *Idegen szavak szótára* szerint a magyar nyelvben is versenyt jelent, s az antagonizmus „kibékíthetetlen ellentmondásként” értelmezése is a köznyelv része. A definíciók hiánya azonban a későbbiekben komoly félreértésekre ad lehetőséget.

Annál is inkább, mivel a szövegben „a szolidaritás közegeként” újra és újra felbukkanó „társadalom mint az állam ráhatásának potenciális tárgya egyúttal mint a demokratikusan egyesült polgárok öntörvénykezésének potenciális alanya, azaz démosz, szuverén nép” is ismét színre lép, legalábbis, ha a káoszt magunk mögött szeretnénk tudni, ismét színre kell lépnie. És egyáltalán nem lényegtelen, hogy mindez hogyan következhet(ne) be. Az persze Tallár számára is világos, hogy a globalizmus által létrehozott transznacionális intézmények uralmát csak transznacionális ellenállás törheti meg. A megnevezésből is következik, hogy ez a fajta transznacionalizmus csak a nacionális keretek megtartásával, azok magasabb szintű meghaladásával lehetséges. (Mint hogy a nacionális és a transznacionális, akárcsak a nacionális és az internacionális fogalmi, kölcsönfogalmak, egymáson alapulnak, egymás nélkül értelmüket veszítik, csupán torz formációkat „eredményezhetnek”).

A Carl Schmitt által kidolgozott politikai fogalmának újragondolására tehát elkerülhetetlen szükség van. És Tallár erre tesz kísérletet. De éppen ez az a pont, ahol vitám is lenne vele. Schmitt „politikai” fogalmának alapja ugyanis a barát (Freund) és az ellenfél (Feind) megkülönböztetése. A németben az ellenség szónak két megnevezése van: a Feind és a Gegner. Schmittnél mindkét megnevezés előfordul. A Gegner jelentéstartományát a sachlicher, scharfer, tapferer, persönlicher, sportlicher, politischer, militärischer jelzők határolják be. A Feind jelentéstartományát a gefährlicher, erbitterter, unversönlicher jelzők írják körül. Ezért valóban indokoltnak tűnhet a Feind szót magyarra ellenségként fordítani. Sajnos, mégsem minden esetben. Nemcsak azért, mert Schmitt egyik legkövetkezetesebb kommentátora, a már említett Chantal Mouffe is jó intuícióval különbséget tesz a schmitti Feind agonista és antagonista értelmezései közt. Azért is, mert bár kisebb-nagyobb következtelenségekkel, de maga Schmitt is félreérthetetlenül sugallja ezt a megkülönböztetést.

Kassák Lajos: Formák zöld alapon

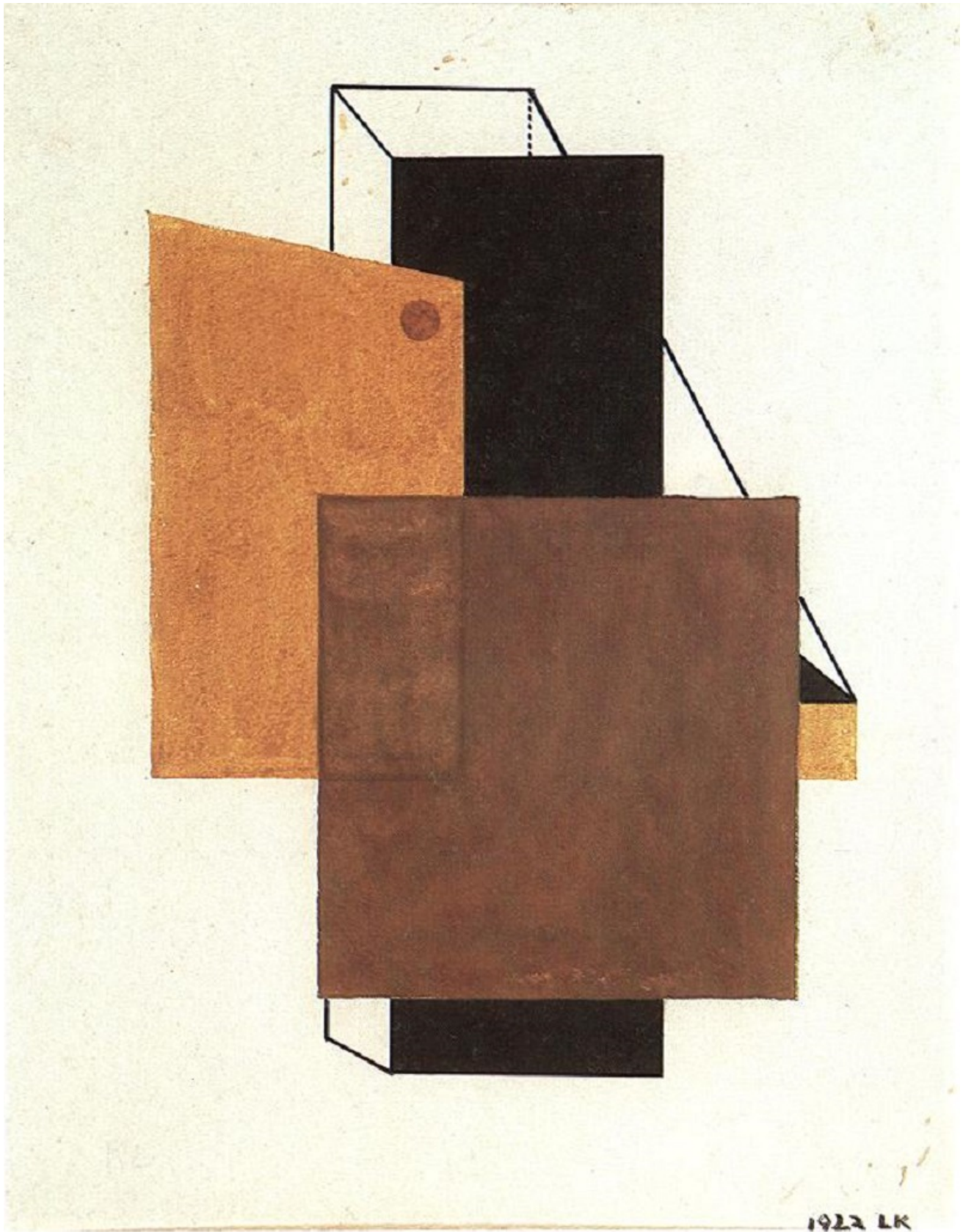
Az agonisztészt magyarra *ellenfélként* (eredeti jelentése szerint versenytársként), az antagonisztészt azonban valóban *ellenségként* fordíthatnánk. A magyar változat ugyanis a görög kifejezéseknél is markánsabban juttatja kifejezésre a lényegét, hogy az agonisztészek egy Egész egymással versengő Részzei, mint a magyar feleség, felebarát, feles, felelős

stb., akik az Egészben összetartoznak. Úgy is mondhatnánk, hogy meghatározott játékszabályokat fenntartás nélkül elfogadó versenytársakként működnek együtt. Az antagonisztészek azonban valóban ellenségek, akik a törekvéseik maradéktalan megvalósítását gátló játékszabályokat is elutasítják. S ez az ellenség-terminus már a háborút is implicálja. Mindkét jelentésében: polgárháború és államok közti háborúskodásként is. Az illúziótlan szakember Schmitt akceptálja a háborút. Igaz, rögtön meg is jegyzi, hogy „minden nem-értelmetlen háború végső célja a békekötés.” A plurális közösségek politikai mássága addig, amíg a globális viszony rendeződik, a szemben álló feleket potenciális ellenségekké teszi. Egy korlátozott (ingeschränkte) ellenségfogalom így azonban utat nyit a jog eszméjének is. Mert csak olyan szembenállóval lehetséges a békekötés, akit (potenciális) ellenfélnek (Gegner), és nem abszolút ellenségnek (Feind) tekintünk. Vagyis a háborúban az ellenfél számára is ugyanazokat a jogokat kell elismernünk, amelyeket önmagunknak megkövetelnénk. Schmitt már az 1935-ös *A politikai fogalma* című munkájában az ellenségesség három értelmezéséről beszél: a konvencionális, a tényleges és az abszolút ellenségességről. A *konvencionális* (értsd: egyezményes – B. B.) *ellenség* fogalma olyan – mind a két fél által tiszteletben tartott – keretek közt lefolytatott háborúskodáshoz kötődik, amelynek során a felek (a magyar szó ismételtelen a hagyomány schmitti értelmezését segíti) csupán a közösen elfogadott keretfeltételek bizonyos aspektusait kérdőjelezzik meg. A *valóságos ellenség* már a keretfeltételeket mint olyanokat teszi kérdésessé. Az abszolút ellenség (tipikus képviselője a lokális kötöttségeitől elszakadt partizán, akit manapság terroristának neveznénk) a totális háborúhoz vezető átmenetet képviseli. Ennek a háború-típusnak, mely voltaképpen a napóleoni háborúkkal veszi kezdetét (bár Schmitt úgy véli, hogy csupán Leninnel), egyetlen célja van, a végső győzelem, azaz az ellenfél *teljes* megsemmisítése.

a cselekvés joga

Schmitt – Tallár által is kiemelt – véleménye szerint minden demokrácia azon a feltételezésen alapul, hogy a nép, azaz a szuverén „osztatlanul egységes, azonos és egész”. A homogenitásnak ez a koncepciója kizárja a kisebbségek és főként a kevésbé számos, szilárd és állandó kisebbségi csoport létét. De Schmitt azzal is tisztában van, hogy „az abszolút identitás és homogenitás lehetetlen”. Minden jog adott helyzetben érvényesülő jog. Hobbes szavaival *autoritas, non veritas facit legem* [a hatalom, és nem az igazság teszi a jogot]. Az autoritás pedig, amint azt Tallár szintén kiemeli, „a cselekvés joga felhatalmazás alapján”. Az ember által alkotott törvények csak akkor tekinthetők legitimnek, ha megfelelnek a hierarchikusan fölöttük elhelyezkedő autoritásoknak, azaz ha a *lex divina*, a *lex naturalis*, és a *lex humana* szerves egységet alkot.

A törvényhozás politikai aktus. Ha a barát és ellenfél–ellenség megkülönböztetése magában hordozhatja a másik fizikai megsemmisítésének veszélyét, döntő fontosságú a fogalmak tisztázása. A politikai vetélkedés csakis akkor teremthet „állandó háborús feszültséget”, ha a szemben álló felek megszűnnek ellenfelek, azaz agonisztészek, egymással versengő, egymás törekvéseit korrigáló, kiegészítő, kiteljesítő társak lenni, s ezzel az egymás megsemmisítésére törő kizárólagosság (totalitás) képviselőivé, antagonisztészekké válnak.

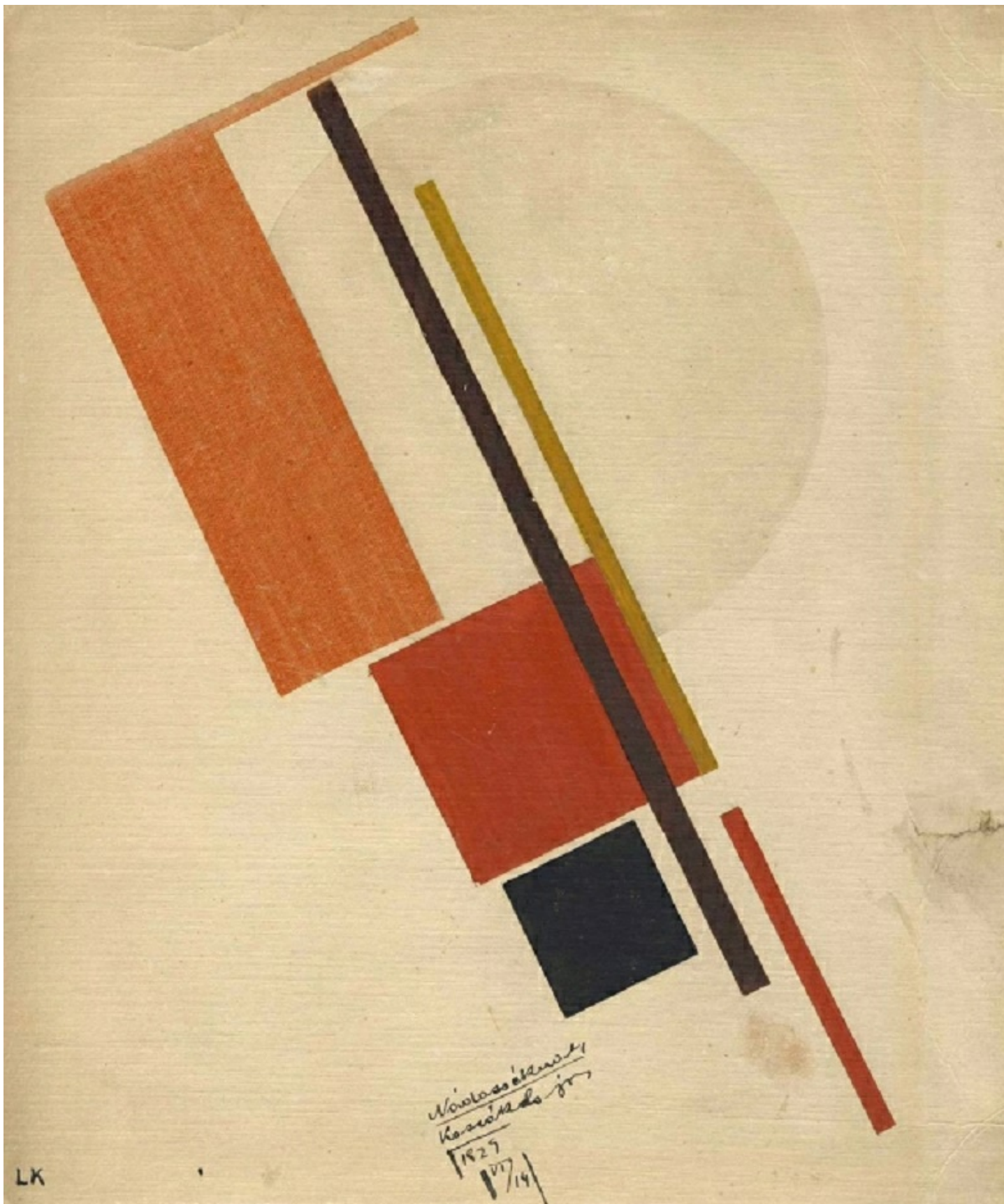
Kassák Lajos: Kompozíció

Tallár Ferenc is idézi Schmittet: „a háború egyáltalán nem a politikai célja és értelme vagy akár tartalma [...], de mindig adott előfeltétel [...], csak e legvégső lehetőség felől nyeri el az emberi élet a maga sajátos *politikai* feszültségét.” A „politikai harcias antagonizmusa”, amelyről Tallár beszél, korántsem szabály, inkább a politika elfajulása. A ludas itt az antagonizmus hegeli–marxi fogalmának reflektálatlan átvétele, amit Tallár „antagonisztikus komplementaritás”-fogalma is jelez, ez a fogalom ugyanis Schmitt és Mouffe fogalom-használatára szerint önellentmondás lenne. Ami antagonisztikus, az pusztán a hegeli dialektika – Schmitt és Mouffe által is mellőzött – fogalom-rendszerében lehet(ne) komplementer. A hegeli ellentét (akárcsak Schmitt Feind-fogalma) nem kizárólagosság. Amit „az ellentétek harca és egysége” definíció is kifejez. (Ez a jelentés tényleg csak a leninizmusban torzul el véglegesen.) Mouffe és Schmitt is markáns különbséget tesz ellentét és ellentmondás közt. Schmitt a Feind-fogalom árnyalásával, Mouffe az agonisztés és az antagonisztés fogalmainak szembeállításával. Az ellentét a létezésnek nemcsak „feloldható”, de nyilvánvalóan strukturális összetevője is, az ellentmondás (logikai kategóriaként) azonban feloldhatatlan, s ekként destruktív, létellenes tényező, pusztán a valóság félreértésén alapulhat. Ezzel Hegel is tisztában volt, hiszen az ő ellentét–fogalma Schmitt „valóságos ellenség” fogalmával analóg, azaz pusztán részleges tagadást („megszüntetve megőrzést”) jelent. A logikai ellentmondás azonban totális: A és Non-A maradéktalanul kizárják, sőt elvben kölcsönösen megsemmisítik egymást. (A gyakorlatban nem föltétlenül, hiszen bármikor kiderülhet, hogy csak egyikük hamis.) A posztmodern épp a logikai ellentmondás-mentesség tételét igyekszik hatályon kívül helyezni. Ezzel azonban önmagát mint értelmesnek szánt beszédet helyezi hatályon kívül. Tallár gondolatmenetei éppen a visszaélést vitatják. Teljes joggal.

politikai akaratok

A politikai fogalmához visszatérve: az egység (a politikai is) valóban veszélyes fogalom, de csak akkor, ha nem a szemben álló akaratok, identitások, nézetek egységét, azaz a pluralizmust értjük alatta. Politikai és kulturális értelemben egyaránt. Az egységnek fokozatai vannak. Más egységet kell jelentenie az egymással szemben álló politikai akaratok által képviselt homogenitásnak, és ismét mást az egymást korrigáló, kiegészítő, egymással váltakozó politikai akaratok képviselte (állami-nemzeti) homogenitásnak, mely a jogállam által garantált – a szó legtágabb értelmében vett, azaz csak kevés számú, ha nem is vitathatatlannak, de sérthetetlennek tekintett – demokratikus keretfeltétel egyöntetű elfogadásán alapul. S ez vonatkozik a nemzetállamokra és a nemzetközi közösségre egyaránt. Hogy a nemzetközi életet fenyegető káoszunk elejét vehessük, vissza kell térnünk az egyezményes ellenségesség schmitti fogalmához. Ez ugyanis a fegyveres erőszak értelmében vett konfliktusok elkerülésének leghatékonyabb eszköze. Amint azt Ralf Dahrendorf teljes életművében bizonyította, a demokratikus játékszabályokkal kordában tartott társadalmi konfliktusok, és nem a háborús ellenségeskedések a „politikai” érvényesítésének természetes (és valóban nélkülözhetetlen) velejárói.

Ami Schmitt elméletében a leginkább megdöbbentő, de Tallár Ferenc elemzéséből meglepő módon kimarad, hogy Schmitt szerint az *abszolút ellenségesség* akkor jön létre, amikor egy párt a *humanizmust* tűzi zászlajára. Mert amikor valaki az emberiség boldogításáért vagy épp megmentéséért száll harcba, ellenfelét (az egyes állam, kulturális közösség, vallás, helyhatóság stb. képviselőjét) az egész emberiség ellenségének, azaz nem-embernek kell tekintenie. Az pedig, aki az ellenségtől az ember-voltot is megtagadja, ellenfelét „magától értetődően” az (emberi, sőt bizonyos értelemben a manapság formálódó állati) jog keretein (is) kívülre helyezi, s ellene a legembertelenebb agresszivitást is „jogosultnak” tekinti.

Kassák Lajos: Dinamikus konstrukció

Az efféle háborúskodást Schmitt szerint olyan egyének kezdeményezik, akik csoportjuk céljaival totálisan azonosulnak, következésként e célok megvalósításában nem ismernek *törvényes* korlátokat. A totalitárius törekvések és az abszolút ellenségesség szférái átfedik egymást. Pierre-Joseph Proudhon szerint „aki istenre hivatkozik, az valami csaláson járhatja az eszét”, Schmitt ezt így parafrázálja: „Aki az emberiségre hivatkozik, az csalni akar.” (Mellesleg Kosztolányi *Édes Annájának* Movisztere is ugyanezen a véleményen van.) Ezeknek a törekvéseknek a jegyében a nagyhatalmak olyan befolyási zónákat alakítanak ki, melyekbe kívülállók nem hatolhatnak be. A terrorista (Schmittnél még partizán) „olyan világpolitikai célokat követő hatalmi központok eszközévé válik, mely őt nyílt vagy láthatatlan háború eszközeként bármikor bevetheti vagy a helyzet alakulásának függvényében visszavonhatja.” Schmitt elgondolásai évtizedekkel korábban (az Iszlám Állam kialakulásáig, illetve az amerikai elnökök titkosszolgálati és hadászati büntetőakcióiig, az orosz katonai beavatkozásokig stb.) előrevetítik a nemzetközi politika efféle elfajulásának veszélyeit. Chantal Mouffe az *On the Political* című munkájában részletesen kitér az amerikai univerzalizmus és az arab (de nem csak arab) terrorizmus szervesnek tartott kapcsolatára. Tallár Ferenc bár utal rá, hogy Mouffe demokrácia-fogalmával nem mindig ért egyet, mégsem száll vitába vele. Kár. Kíváncsi lennék az érveire.

sorskérdés

Mert nyilvánvalónak tűnik: valóban az univerzalizmusnak aposztrofált emberjogi partikularizmus az, mely gyakorlatilag nemcsak a nemzetközi életet, de az Amerikai Egyesült Államok egyre inkább antagonisztikus táborokra eső „politikai demokráciáját”, ahogyan Magyarországot is, megbénítja. A kérdés tehát lényegbe vágó, egyenesen sorskérdés. Hogy az emberi társadalom végre valóban az emberi szempontoknak fittyet hányó piac fölé kerekedhessen, csakis a szilárd jogi keretek közé szorított agonizmus teremthet lehetőséget. Ennek a ténynek a hangsúlyozása Tallár Ferenc gondolatmenetét, legalábbis a befejezésben ütőképesebbé tette volna.

Maradéktalanul igaz ugyanis, hogy csupán egy valóban demokratikus világtörténelmi fordulat állíthatja vissza a politika pénz fölötti uralmát, s szabhat gátat az áramlás, a permanens instabilitás gáttalanságának, s vezethet a *megkülönböztetések* következetes végigviteléhez, melyek Tallár szerint a kultúra lényegét alkotják, s teheti képessé fiataljainkat, hogy – a pillanat követelményeinek megfelelően legalább – bármit is következetesen végiggondoljanak.

S ezt már a magam (talán a magunk) nevében mondom, hogy több évtizedes Ady Endre-i „lelkendezések” nyomán, mégse pusztán a természet és történelem férgéinek gyönyörűségére nyúljunk ki a – manapság mindinkább egyetlennek tételezett – hűséges társ, „a halál oldalán”; s mégiscsak maradjon némi reményünk, hogy ez a lassan magunk mögött hagyott „förtelmes és gyönyörű” élet nem volt (lesz) teljesen hiábavaló...

TALLÁR FERENC | [AZ ÁRAMLÁSOK TERÉBEN](#)